

Grebbelinie

Erfgoedproject over
de hoofdverdedigingslinie van Nederland
Groep 7-8

Grebbelinie

Over het project

1. Samenvatting

In de Gelderse Vallei zijn in het landschap nog veel sporen te zien van de Grebbelinie. Deze linie was tijdens de Tweede Wereldoorlog de hoofdverdedigingslinie van Nederland. In dit project leren de leerlingen wat de Grebbelinie is en welke sporen ze in hun eigen omgeving kunnen herkennen. En wat betekende de Grebbelinie in de Tweede Wereldoorlog voor de mensen die er vlakbij woonden?

Dit project is bedoeld voor groep 7 en 8. Het bestaat uit 4 lessen en sluit aan bij een aantal kerndoelen. De eerste twee lessen vinden plaats op school. Van les 2 zijn verschillende versies: kies één van de versies. Les 3 is een bezoek aan het Educatief Centrum Grebbelinie en les 4 is een creatieve verwerking van de kennis die de leerlingen in de vorige lessen hebben opgedaan. Het project sluit aan bij de volgende kerndoelen:

Les	Kerndoelen
1. De Grebbelinie en het landschap	<p>Oriëntatie op jezelf en de wereld: Ruimte (aardrijkskunde):</p> <p>Kerndoel 47: De leerlingen leren de ruimtelijke inrichting van de eigen omgeving te vergelijken met die in omgevingen elders</p> <p>Kerndoel 50: De leerlingen leren omgaan met kaart en atlas, beheersen de basistopografie van Nederland</p>
2. Wonen langs de Grebbelinie in oorlogstijd: Woudenberg / Maarsbergen	<p>Oriëntatie op jezelf en de wereld: Tijd (geschiedenis):</p> <p>Kerndoel 51: De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.</p> <p>Kerndoel 52: De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van het tijdvak: wereldoorlogen en holocaust.</p> <p>Canonvenster: Tweede Wereldoorlog</p>

3. Bezoek aan Educatief Centrum Grebbelinie	Zie kerndoelen les 2 Kunstzinnige oriëntatie: Kerndoel 56: De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.
4. Maak een monument voor de Grebbelinie	Kunstzinnige oriëntatie: Kerndoel 54: De leerlingen leren beelden, muziek, taal, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.

2. Extra informatie

Websites

- www.grebbelinie.nl
- www.grebbelinieinhetvizier.nl

De Grebbelinie op UtrechtAltijd.nl (erfgoedportal voor de provincie Utrecht):

- <http://utrechtaltijd.nl/verhalen/g/de-grebbelinie-hoe-water-van-vijand-vriend-werd/>
- <http://utrechtaltijd.nl/verhalen/d/de-oorlogsjaren-van-een-kind-in-de-grebbelinie/>
- <http://utrechtaltijd.nl/verhalen/g/de-grebbelinie-en-de-mobilisatie-van-1939-1940/>
- <http://utrechtaltijd.nl/verhalen/d/de-mobilisatie-van-de-grebbelinie-door-kinderogen/>

Boeken

- Roland Blijdenstijn, Tastbare tijd. Cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht (Utrecht 2005) 40-54.
- Jan Blokker, Oorlog in je achtertuin. Verhalen van de Grebbelinie (Zwolle 2010).
- Ody Honders, Woudenberg, reis door de tijd. Geschiedenis en canon (Woudenberg 2015) 167-180.
- Bert Rietberg, De Grebbelinie. Een cultuurhistorische gids (Utrecht 2004).
- Bert Rietberg, Wandelgids Grebbeliniepad: Rhenen-Spakenburg (Zwolle 2010).
- Annet Werkhoven, De Grebbelinie van onder tot boven (Barneveld 2011).
- H.M. Woudenberg (samenst.), Renswoude, Woudenberg, Scherpenzeel in de Tweede Wereldoorlog. Het leven in 't hart van de Gelderse Vallei 1939-1945 (z.p. 1995).

Er op uit

- [Educatief Centrum Grebbelinie](#), Brinkkanterweg 23a, 3931 PJ Woudenberg (bij Hoeve De Beek)
- Plekken in Woudenberg die herinneren aan de Grebbelinie en de Tweede Wereldoorlog:
- Woning stationschef: evacués uit Woudenberg, Scherpenzeel en Renswoude verzamelden zich bij het station om naar elders vervoerd te worden. Het station is in 1957 afgebroken, maar de woning van de stationschef is er nog.
- Huis Geerestein: hier waren tijdens de mobilisatie militairen ingekwartierd.
- Loopgraaf en kazematten in de liniedijk bij Hoeve De Beek: van hieruit verdedigden Nederlandse militairen in mei 1940 de Grebbelinie tegen de Duitsers.
- Damsluis bij de Pothbrug: deze sluis werd gebruikt bij het onder water zetten van gebied langs de Grebbelinie.
- Henschotermeer: dit meer is ontstaan door afgraving van 128.000 m³ zand dat werd gebruikt voor de Grebbelinie.

Films

- [Film De Grebbelinie](#) (productie DeRode 3D)
- [Film Verleden van Utrecht: De slag om de Grebbelinie](#) (productie RTV Utrecht / Landschap Erfgoed Utrecht)
- [Film De Grebbelinie \(ooggetuigen\)](#)

3. Colofon

Ontwikkeling project:

- Landschap Erfgoed Utrecht, Mieke Heurneman
- Educatief Centrum Grebbelinie in het Vizier, Annet Werkhoven (les 2 en les 3)

Met financiële bijdragen van:

- Gemeente Woudenberg en Provincie Utrecht

Beeldmateriaal

- Archief Eemland
- Educatief Centrum Grebbelinie in het Vizier

Les 1: De Grebbelinie en het landschap

Lesinhoud:

- Klassengesprek
- Film bekijken
- Werkblad maken

Lesdoelen:

- De leerlingen weten wat de Grebbelinie is en hoe die werkt
- De leerlingen kunnen de relatie tussen de Grebbelinie en het landschap aangeven

Tijd:

50 minuten (met facultatief onderdeel 60 minuten)

Benodigheden:

- Digibord met internetverbinding
- [Werkblad 1 \(bijlage 1\)](#)
- [Werkblad 1 antwoorden \(bijlage 2\)](#)
- [Film Grebbelinie](#) (5:44 min)

Reconstructie van een loopgraaf in de Grebbeliniedijk (Foto Educatief Centrum Grebbelinie)

1. Met water de vijand tegenhouden (10 minuten)

Stel je voor: het is oorlog. Wat kun je doen om de vijand tegen te houden? (Bedenk met welke vervoermiddelen die zou kunnen komen.)

- Versperringen aanleggen.
- Je verdedigen door het beschieten van vijandelijke vervoermiddelen, zoals tanks, schepen of vliegtuigen.
- Bruggen vernietigen, zodat de vijand er niet overheen kan.
- Treinverkeer stilleggen.
- Kasteel of burcht bouwen om je te beschermen
- Etc.

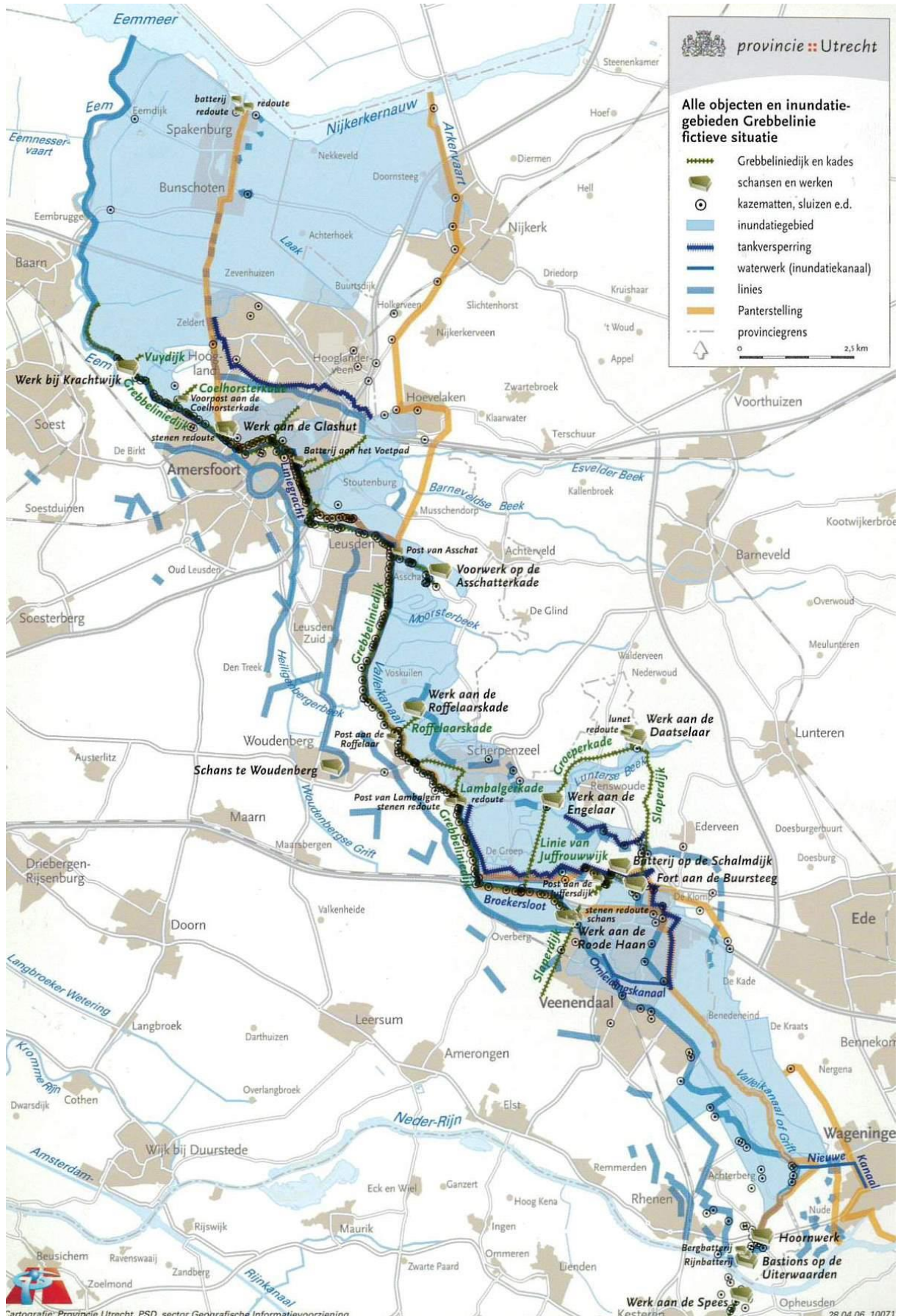
Vertel: Waterlinie

Al in de 16e eeuw bedacht een slimmerik een nieuwe manier om een vijand tegen te houden: met water. De Nederlanders waren tot dan toe vooral bezig geweest om water af te voeren en gebieden droog te leggen. Dat deden ze bijvoorbeeld met windmolens. (Zie [canonvenster De Beemster](#).) Iemand bedacht toen: als je gebieden kunt droogleggen, moet het ook mogelijk zijn om gebieden gecontroleerd onder water te zetten. Om een vijand tegen te houden was maar een klein laagje water nodig van ca. 40 centimeter. Dat was te diep om met voertuigen, kanonnen en paarden makkelijk doorheen te kunnen. Je kon ook niet zien waar sloten waren, dus voor je het wist zakte je daarin weg. En het was te ondiep om er met een boot overheen te varen. Zo'n verdedigingslinie van water heet een waterlinie.

2. Waar ligt de Grebbelinie? (10 minuten)

In Nederland zijn er verschillende waterlinies. Eén loopt er door de Gelderse Vallei: de Grebbelinie. Hij is genoemd naar het watertje en de buurtschap met de naam Grebbe onderaan de Grebbeberg bij Rhenen. Onder andere met het water uit de Grebbe kunnen langs de Grebbelinie gebieden onder water gezet worden. Het oudste deel van de Grebbelinie was een schans bij Woudenberg (1590).

Laat de kaart van de Grebbelinie zien:

- a. **Van waar naar waar loopt de Grebbelinie?** (Van Rhenen naar Spakenburg)
- b. **Langs welke andere plaatsen loopt de Grebbelinie?** (Veenendaal, Renswoude, Scherpenzeel, Woudenberg, Leusden, Amersfoort, Baarn, Eembrugge, Eemdijk, Bunschoten-Spakenburg en Nijkerk)
- c. **Van welke kant dacht men dat de vijand zou komen? Waaraan zie je dat?** (uit het oosten: het onder water gezette gebied ligt aan de oostkant van de linie(dijk).
- d. **Waar woon jij?** (wijs aan op de kaart)

3. Bekijken en bespreken Film Grebbelinie (15 minuten)

Bekijk met de klas steeds een fragment van de [Film Grebbelinie](#) (5:44 min) en bespreek dat aan de hand van onderstaande vragen.

Vertel dat je in de film verschillende beelden ziet: oude zwart-witbeelden uit Tweede Wereldoorlog (soms uit journaals van vroeger), oude tekeningen, kaarten en beelden van nu. Stel eerst de vraag en laat daarna het fragment zien. Bespreek daarna de antwoorden op de vraag.

1) In het volgende fragment komen een paar moeilijke woorden voor. Let op wat ze betekenen:

- Inundatie, geïnundeerde gebieden
- Evacuatie
- Verdedigingswerken

Stop bij 0:33

2) Je ziet zo meteen een animatie: welk gebied zien we op de kaart? (Bovenaan zien we nog een stukje Flevoland met Randmeer en onderaan stroomt de Rijn. De donkere delen liggen hoger: links de Utrechtse Heuvelrug en rechts de Veluwe. Het gebied daar tussenin heet de Gelderse Vallei; dat is dus een dal tussen twee hogere gebieden.)

Stop bij 0:42

3)

- **Wat gebeurt hier?** (De vallei loopt vol water.)
- **Hoe gaat dat in zijn werk?**
 - i. De sluis bij de Rijn wordt open gezet, zodat het water de vallei in kan stromen.
 - ii. Stukje bij beetje gaat het water verder naar het noorden. Het water komt uit de Rijn en uit een aantal Gelderse beken.
 - iii. Uiteindelijk wordt de sluis bij de Zuiderzee/het IJsselmeer gesloten, zodat het water daar niet weg kan lopen, maar in de vallei blijft.
 - iv. Op de zwakke plekken in de linie (die boven het water uitsteken) komen forten en versterkingen om de linie te verdedigen. (bijv. Fort aan de Buursteeg, Werken aan de Engelaar, Daatselaar, Roffelaarskade).

Stop bij 1:11

4) Waarom werkte de Grebbelinie in 1794 toen de Fransen kwamen niet?

Stop bij 1:28

5) Wat deden militairen allemaal in 1939/1940 om de Grebbelinie in werking te stellen?

- i. Water in het gebied laten stromen
- ii. Zorgen dat wegen begaanbaar blijven door ze goed te verstevigen met een beschoeiing en met zand(zakken)
- iii. Versperringen aanleggen (rails die uit de grond steken, zodat vijandelijke tanks er niet langs kunnen; dit wordt aspergeversperring genoemd)
- iv. Kazematten bouwen en voorzien van geschut

Stop bij 2:16

6) Luister goed naar het liedje. Waar gaat het over? (Over Nederlandse soldaten die zijn gesneuveld in de gevechten tegen de Duitsers.)

Stop bij 3:33

7) Wat is er nu nog over van de Grebbelinie?

- i. Aspergeversperringen

- ii. Kazematten
 - iii. (Overblijfselen van) verdedigingswerken zoals forten
 - iv. Sluizen (waarmee de waterstand geregeld kan worden door ze open of dicht te doen)
- Laat de film doorlopen tot het eind.

4. Facultatief: 'Schuldig landschap' (10 minuten)

De term 'schuldig landschap' is bedacht door de kunstenaar Armando. Hij groeide op in de buurt van Kamp Amersfoort, dat tijdens de Tweede Wereldoorlog een concentratiekamp was. Het kamp lag midden in het bos. Dat noemde hij 'schuldig landschap'. Ook de Grebbelinie zou je 'schuldig landschap' kunnen noemen. Waarom?

Uitleg: Het landschap is gebruikt om er een waterlinie van te maken, die in tijd van oorlog verdedigd moest worden. Hier hebben mensen gevochten en zijn mensen gesneuveld. Dat kwam dus in zekere zin door het landschap. Het landschap heeft zwijgend toegekeken. Het lijkt of het landschap zich niets aantrekt van de gruwelijke dingen die er zijn gebeurd: de bomen, planten, struiken, het gras: alles groeit en bloeit gewoon door. (Klik hier voor [meer informatie](#) over schuldig landschap.)

Vraag om over te discussiëren:

Wat vind jij van de term 'schuldig landschap'? Kan een landschap schuldig zijn?

5. Werkblad (15 minuten)

Laat de leerlingen [Werkblad 1 \(bijlage 1\)](#) maken.

Bespreek daarna de antwoorden aan de hand van [Werkblad 1 antwoorden \(bijlage 2\)](#).

Les 2: Wonen langs de Grebbelinie in oorlogstijd: Woudenberg

Lesinhoud:

- Film bekijken
- Klassengesprek
- Werkblad maken

Doel:

De leerlingen weten wat het voor de mensen in de omgeving betekende om dichtbij de Grebbelinie te wonen

Tijd:

60 minuten

Benodigheden:

- Digibord met internetverbinding
- [Film De Slag om de Grebbelinie \(12 min\)](#)
- [Afbeelding Inkwartieringsstaat](#)
- [Werkblad 2 \(bijlag 4\)](#)
- [Werkblad 2 antwoorden \(bijlage 5\)](#)
- [Het verhaal van Neeltje van Leeuwen-ter Maaten \(bijlage 3\)](#)
- Boek: Annet Werkhoven, De Grebbelinie van onder tot boven (Barneveld 2011).

1. Korte terugblik op les 1 (5 min)

Vraag de leerlingen:

- Wat is een waterlinie?
- Waar loopt de Grebbelinie?

Vertel:

In het begin van de Tweede Wereldoorlog speelde tijdens de strijd in de meidagen van 1940 de Grebbelinie een belangrijke rol. In de film zien we dit door de ogen van Marinus van der Geijs, die als militair in Woudenberg ingekwartierd was.

2. Bekijken en bespreken van de film De Slag om de Grebbelinie (20 min)

Bekijk met de leerlingen de [Film De Slag om de Grebbelinie \(12 min\)](#).

In de film komen oude en nieuwe beelden voor. Sommige stukjes zijn nagespeeld door mensen van nu.

Bespreek na het bekijken klassikaal de volgende vragen:

Vraag 1: De Tweede Wereldoorlog begon voor Nederland op 10 mei 1940. Maar waarom begon 'de ellende' al in 1939?

Antwoord 1: Mobilisatie vanwege de oorlogsdreiging. (Net als tijdens WO1 wilde Nederland neutraal blijven.)

Vraag 2: Wat gebeurt er tijdens een mobilisatie?

Antwoord 2: Alle beroepsmilitairen en dienstplichtigen worden opgeroepen. Linies worden in gereedheid gebracht.

Vraag 3: Wat betekende dat voor de inwoners van het gebied rond de Grebbelinie?

Antwoord 3: Inkwartiering van militairen, ook bij mensen thuis. Angst voor slechte zeden en drankmisbruik. Land onder water. Evacuatie (mensen moesten vertrekken uit gebied dat onder water werd gezet en uit de directe omgeving van de linie, waar het gevaarlijk zou worden als er gevechten uit zouden breken). Boerderijen vernietigd die in het schootsveld lagen.

Vraag 4: Waarom was Woudenberg zo'n bijzondere plek in de Grebbelinie in de meidagen van 1940?

Antwoord 4: Hier hield het Nederlandse leger stand tegen de Duitsers. Dat was een flinke tegenslag voor Duitsland, waardoor de aanval vertraagd werd.

Vraag 5: Waarom wonnen de Duitsers uiteindelijk?

Antwoord 5: Duitse overmacht: ze hadden een groter leger. Vliegtuigen konden makkelijk over de linie heen en bombardementen uitvoeren in het westen (o.a. Rotterdam). Te weinig munitie bij het Nederlandse leger.

Discussievraag:

Aan het eind zegt Marinus van der Geijs, vele jaren na de oorlog: "Ik heb geen hekel aan de Duitsers."

Wat vind je van die uitspraak? Kun je je dat voorstellen? Zou jij een hekel hebben aan de Duitsers als je dit had meegemaakt? Zou het nog uitmaken of het kort of lang geleden was?

3. Inkwartiering (10 min)

Bekijk met de leerlingen de inkwartieringsstaat op de volgende pagina.

Toon de bron op het digibord en laat de leerlingen er een minuut in stilte naar kijken.

Wat betekent dit allemaal? Bespreek dit aan de hand van de volgende vragen:

- Wat staat er boven? Wat betekent dat? (overzicht van adressen waar militairen van een bepaalde legereenheid (RI = Regiment Infanterie) waren ondergebracht in Woudenberg in maart 1940)
- Wat staat er in de eerste kolom? (het legeronderdeel)
- Wat is een kwartiergever? (iemand die anderen onderdak geeft)
- Wie kregen allemaal onderdak? (officieren, onderofficieren, manschappen (gewone soldaten) en paarden) Waar waren er het meest van? (manschappen)
- Wat was de vergoeding per dag voor het onderbrengen van een (onder)officier? (50 cent, in guldens)
- Wie kreeg de grootste vergoeding? (Mejuffrouw De Beaufort van Huis De Boom). Hoe kwam dat? (zij huisvestte de meeste personen en ook enkele paarden en stelde verschillende ruimtes beschikbaar)
- Of behandel de inkwartieringsstaat aan de hand van de vragen van de leerlingen.

Inkwartieringsstaat van 1-21 R.I. over die maand Maart 1940 voor de Gemeente Woudenberg.

Onderdeel.	Naam van den kwartiergever.	Adres.	Datum aanv.	Datum eind.	A n t a l.		Overeengekomen vergoedingen.	Opmerkingen.	Totaal uit te betalen bedrag over de maand Maart 1940	Handteekening voor ontvangst.
					Off.	Man-schap-pen				
2-1-21 R.I.	Huize Geerenstein met stal enz.	Woudenberg	1 Mrt.	31 Mrt.			f. 6.-- per dag		f. 186.--	<i>J. Willems</i>
	v. Doorn	" 216	1 "	31 "	2		" 2.-- "		" 62.--	<i>J. M. Damm</i>
	Witte	Geerenstein	1 "	31 "			" 0.50 "	1 Bureau	" 15.50	<i>J. M. Damm</i>
Staf	S. Hendriks	Woudenberg Stationsweg 459	1 Jan.	31 "			" 0.80 "	Bergpl. stroo	" 72.80	<i>J. G. Hendriks</i>
1-21 R.I.			1 Febr.	31 "			" 0.50 "	" Pion. metz.	" 30.--	<i>J. G. Hendriks</i>
Staf 21 R.I.	van Norderen	Stationsstr. 98.	1 Mrt.	31 "	1		" 1.50 "	Veloprediker	" 46.50	<i>P. H. v. Norderen</i>
	G. v. Egdom	Ekeris 377	1 "	31 "	1		" 1.-- "	Gasoff.+gas-depot	" 35.--	<i>G. v. Egdom</i>
	J. C. Fater	" 373	1 "	31 "	1	1	" 0.50 "		" 15.50	<i>J. C. Fater</i>
	Veldhuizen	" 384	1 "	31 "	1	1	" 0.50 "		" 15.50	<i>J. C. Fater</i>
Verb. Arb.	D. de Kruijff	" 380	1 "	31 "	1	44	" 4.25 "	+1 kamertje	" 131.75	<i>D. de Kruijff</i>
	J. Wittenberg	" 381	1 "	31 "	1		" 0.50 "		" 15.50	<i>J. Wittenberg</i>
	G. v. Vuuren	" 372	1 "	31 "	5		" 1.25 "		" 38.75	<i>G. v. Vuuren</i>
	Vermeulen	" 396	1 "	31 "	1		" 0.50 "		" 15.50	<i>Vermeulen</i>
Korps en keukentr.	Termaten	" 385	1 "	31 "	1		" 0.50 "		" 15.50	<i>Termaten</i>
	Willemsen	" 374	1 "	31 "	1		" 0.50 "		" 15.50	<i>Willemsen</i>
	H. Wittenberg	" 376	1 "	31 "	1	18	" 1.40 "		" 43.40	<i>H. Wittenberg</i>
Matt. 6 v.	"	" 376	1 "	31 "	1	12	" 7.-- "		" 217.--	<i>H. Wittenberg</i>
	J. Wittenberg	" 381	1 "	31 "	1	16	" 0.25 "	3 O.O. waerven een kornet. Berg.wagens + kornet	" 7.75	<i>J. Wittenberg</i>
	J. Wittenberg	" 381	1 "	31 "	1		" 2.-- "	O.O. is Vaandr.	" 62.--	<i>J. Wittenberg</i>
Comp. Mr.	v. Ginkel	" 381	1 "	31 "	22		" 1.25 "		" 38.75	<i>v. Ginkel</i>
	W. G. Robbertsen	" 378	1 "	31 "	1		" 0.50 "	+Berg. rijw. wagens en karr.	" 15.50	<i>W. G. Robbertsen</i>
	Hendriks	" 382	1 "	31 "	4	6	" 5.85 "	+Bureau	" 181.35	<i>Hendriks</i>
	Henry Wittenberg	" 388	1 "	31 "	1		" 0.50 "	+Bureau	" 15.50	<i>Henry Wittenberg</i>
Staf	Mej. de Beaufort "DB Boom"	" 375	1 "	31 "	7 (6+1-0.0.)		" 5.-- per mnd. Berg. 5 v. t. kort: +1. rustkamer.		" 5.--	<i>Mej. de Beaufort</i>
Comp. P. A. G.	"	"	1 "	31 "	9	3	" 90.-- per week. +1. rustkamer. +1. berg.wagen +1. ziekenverb.		" 398.57	<i>P. A. G.</i>
Totaal									f. 1680.62	

4. Evacueren (10 min)

Lees uit het boek van Annet Werkhoven 'De Grebbelinie van onder tot boven' **Het verhaal van Neeltje van Leeuwen-ter Maaten (bijlage 3)** voor.

Vraag aan de leerlingen: Stel dat jij zou moeten evacueren: je moet binnen 36 uur weg zijn. Wat neem je mee en wat niet? Waarom?

5. Werkblad (15 minuten)

Laat de leerlingen **Werkblad 2 (bijlage 4)** maken.

Bespreek daarna de antwoorden aan de hand van **Werkblad 2 antwoorden (bijlage 5)**.

Les 2: Maarsbergen

Lesinhoud:

- Film bekijken/korte film van interview met ooggetuige
- Klassengesprek
- Werkblad maken

Doel:

De leerlingen weten wat het voor de mensen in de omgeving betekende om dichtbij de Grebbelinie te wonen

Tijd:

60 minuten

Benodigheden:

Digibord met internetverbinding

Werkblad 2 (bijlage 8) + Antwoorden (bijlage 9)

Aankondiging over de Defensieschaden (bijlage 6)

Oorlogsschade in Maarsbergen (bijlage 10)

Film De Slag om de Grebbelinie (12 min)

Verhaal Joke van den Essenburg (bijlage 7)

1. Haal in het kort de inhoud van les 1 terug (5 min)

Wat is een waterlinie? Waar loopt de Grebbelinie?

Tijdens de strijd in de meidagen van 1940 speelde de Grebbelinie een belangrijke rol. In de film beleven we dit mee in de persoon van een militair die in Woudenberg ingekwartierd was: Marinus van der Geijs. In de film komen oude en nieuwe beelden voor. Sommige stukjes zijn nagespeeld door mensen van nu.

Beschadigde gebouwen na 9 Mei 1940, gedurende de
krijgsverrichtingen te Maarsbergen, gemeente Maarn.

Aard van het gebouw: *Boerderij*
Aard van de beschadiging: *glas en dakpannen.*

Eigenaar van het gebouw: *J.W.v. Kaar. Jr.*
wonende te: *Maarsbergen*

Gebruiker van het gebouw: *J.D.v. Kaar. B25*
wonnende te: *Maarsbergen*

Het betreffende gebouw is gelegen te Maarsbergen, ~~aan de~~ *Boerderij, de Meent*
No. *B25*

De eigenaar
De gebruiker *J.D.v. Kaar.*

2. Bekijken en bespreken van de film De slag om de Grebbelinie (20 min)

Bekijk met de leerlingen de [Film De Slag om de Grebbelinie \(12 min\)](#) Bespreek daarna klassikaal de volgende vragen:

1. De Tweede Wereldoorlog begon voor Nederland op 10 mei 1940. Maar waarom begon 'de ellende' al in 1939?

a. Mobilisatie vanwege de oorlogsdreiging. (Net als tijdens WO1 wil Nederland neutraal blijven.)

2. Wat is mobilisatie?

a. Alle beroepsmilitairen en dienstplichtigen opgeroepen

b. Liniën in gereedheid brengen

3. Wat betekende dat voor de inwoners van het gebied rond de Grebbelinie?

- a. Inkwartiering van militairen, ook bij mensen thuis
- b. Angst voor zedenverwildering en drankmisbruik
- c. Land onder water
- d. Evacuatie (mensen en vee moesten vertrekken uit gebied dat onder water werd gezet en uit de directe omgeving van de linie, waar het gevaarlijk zou worden als er gevechten uit zouden breken)
- e. Boerderijen vernietigd die in het schootsveld lagen

4. Waarom was Woudenberg zo'n bijzondere plek in de Grebbelinie in de meidagen van 1940?

- a. Hier hield het Nederlandse leger stand tegen de Duitsers. Dat was een flinke tegenslag voor Duitsland, waardoor de aanval vertraagd werd.

5. Waarom winnen de Duitsers uiteindelijk?

- a. Duitse overmacht: ze hebben een groter leger
- b. Vliegtuigen kunnen makkelijk over de linie heen en bombardementen uitvoeren in het westen (o.a. Rotterdam)
- c. Te weinig munitie van het Nederlandse leger

Discussievraag:

6. Aan het eind zegt Marinus van der Geijs, vele jaren na de oorlog: "Ik heb geen hekel aan de Duitsers."

Wat vind je van die uitspraak? Kun je je dat voorstellen? Zou jij een hekel hebben aan de Duitsers als je dit had meegemaakt? Zou het nog uitmaken of het kort of lang geleden was?

3. Oorlogsschade in Maarsbergen (10 min)

Toon de bron op het digibord en lees met elkaar de **Aankondiging over de Defensieschaden (bijlage 6)**. Laat de leerlingen er een minuut in stilte naar kijken. Wat betekent dit allemaal? Bespreek dit aan de hand van de volgende vragen:

- 1. Wat staat er boven? Wat betekent dat?
- 2. Wat zal de schade in Maarsbergen geweest zijn? (vooral dakpannen van daken er af)

Of behandel de aankondiging aan de hand van de vragen van de leerlingen.

4. Maarsbergen (10 min): Het verhaal van Joke van den Essenburg-Appeldoorn

Lees [het Verhaal Joke van den Essenburg \(bijlage 7\)](#) met elkaar. Wat vind je van de reactie van Joke's vader als er Duitsers in de winkel kwamen? Kun je je dat voorstellen? Een groot verschil met de reactie van Marinus van der Geijs...probeer er met elkaar achter te komen hoe het zou kunnen komen dat de twee zo verschillend denken over de oorlogstijd.

5. Werkblad (15 minuten)

Laat de leerlingen [Werkblad 2 \(bijlage 8\)](#) maken. Geef hen ook [Oorlogsschade in Maarsbergen \(bijlage 10\)](#). Bespreek daarna de [Antwoorden \(bijlage 9\)](#).

Les 3: Bezoek aan Educatief Centrum Grebbelinie

Lesinhoud:

- Bezoek aan [Educatief Centrum Grebbelinie](#) (Grebbelinie in 't Vizier)
- Buiten en binnen activiteit met vragen en opdrachten. Presenteren aan elkaar van wat er is geleerd. De gidsen zorgen voor begeleiding en vullen inhoudelijk aan bij de presentaties.
- Door de vragen en opdrachten te doen komen de leerlingen achter de code/wachtwoord om de soldaten kisten te openen...en wat zit daar in?

Doel:

- De leerlingen weten wat er rond de Grebbelinie, in de omgeving van Woudenberg en Scherpenzeel, is gebeurd vlak voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog.
- De leerlingen kunnen aan elkaar presenteren wat ze te weten zijn gekomen: bijv. over de loopgraaf, kazemat, uitkijkpost en asperge die ze hebben onderzocht.

Tijd:

120 minuten

Benodigdheden:

- Begeleiders vanuit school (leerkracht/stagiaire/ouders)
- Vervoer voor de klas naar Brinkkanterweg 23a 3931 PJ Woudenberg

Vorbereiding:

- Zorg dat de twee lessen voorafgaand aan het bezoek zijn gedaan.
- Vraag de leerlingen om stevige schoenen te dragen en niet hun netste kleding aan te doen.

1. Introductie

De klas wordt ontvangen door een gids van het Educatief Centrum Grebbelinie. De gids vertelt kort iets over het Educatief Centrum en legt uit wat er gaat gebeuren.

Educatief Centrum Grebbelinie in het Vizier

2. Wat gaan we zoal doen?

De gids neemt de leerlingen mee het museum in en vertelt naar aanleiding van een maquette en verschillende foto's en attributen over de meidagen van 1940.

Vervolgens gaat de groep naar buiten en wordt een bezoek gebracht aan een kazemat (bunker), loopgraaf en aspergeversperring.

Natuurlijk is er ruimte voor vragen en eigen verhalen.

3. Afsluiting

De gidsen sluiten het bezoek af door met de leerlingen hun ervaringen te bespreken: Hoe vonden zij het? Zijn er nog vragen? Wat vertel je vanavond aan je ouders over dit bezoek?

Les 4: Erfgoed van de Grebbelinie in een creatief product

Lesinhoud:

- Klassengesprek over erfgoed van de Grebbelinie
- De leerlingen verwerken de kennis en ervaringen uit dit project in een creatief product (monument of herbestemming kazemat)

Doel:

- De leerlingen hebben nagedacht de Grebbelinie als erfgoed: willen we de sporen daarvan bewaren? Waarom wel/niet?
- De leerlingen verwerken de kennis die ze hebben opgedaan in les 1 t/m 3 in een zelf ontworpen creatief product

Tijd:

90 minuten

Benodigheden:

- [Werkblad 3 \(bijlage 11\)](#)
- [Werkblad 4 \(bijlage 12\)](#)
- Knutselbenodigheden als: klei, hout, (gekleurd) papier, kosteloos materiaal, aluminiumfolie, lijm, verfspullen...
- Voorbereiding
- Kies tussen optie 2a, 2b of 2c
- Bedenk met welke materialen je de leerlingen wilt laten werken

1. Erfgoed van de Grebbelinie (10 min)

Tijdens het bezoek aan het Educatief Centrum Grebbelinie hebben jullie allerlei sporen van de Grebbelinie bekeken. Welke sporen waren dat?

- Kazemat
- Liniedijk
- Loopgraaf (niet echt een overblijfsel, maar nagebouwd)
- Foto's
- Kaarten
- Voorwerpen
- etc...

Om samen over na te denken:

- Vind je dat we al die sporen moeten bewaren?
- Welke wel en welke niet? En waarom?
- Wie bepaalt er eigenlijk wat we wel/niet bewaren?

Erfgoed = sporen uit het verleden die we willen bewaren voor de toekomst

Veel mensen vinden het belangrijk dat we overblijfselen van de Grebbelinie bewaren. In 2011 is de Grebbelinie aangewezen als Rijksmonument.

Oorkonde met de handtekening van staatssecretaris Halbe Zijlstra. De Grebbelinie is sinds 2011 Rijksmonument. (Foto Ruben Schipper, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed / Wikimedia Commons)

2. Grebbelinie ontwerp (20 min)

Er zijn twee manieren om de leerlingen creatief aan de slag te laten gaan met de kennis die ze verworven hebben in de voorgaande lessen: een eigen monument ontwerpen of nadenken over herbestemming van een kazemat in vreedestijd en daar een ontwerp voor maken. Kies 2a of 2b.

2a. Monument voor de Grebbelinie

Laat de leerlingen een ontwerp maken voor hun Grebbelinie-monument. Dat kan individueel of in tweetallen. Gebruik daarvoor [Werkblad 3 \(bijlage 11\)](#).

2b. Sporen van de Grebbelinie in vreedestijd

Er zijn nog veel sporen van de Grebbelinie over, die we willen bewaren. Maar veel van die overblijfselen hebben hun oude functie verloren. Hoe zouden de leerlingen een kazemat nu in vreedestijd een nieuwe functie geven? Ze kunnen daarbij rekening houden met de specifieke kenmerken van de kazemat (dikke muren, schietgaten, sommige met stekels erop, enz), maar ook hun fantasie de vrije loop laten. Gebruik daarvoor [Werkblad 4 \(bijlage 12\)](#).

3. Creatief product maken (60 min)

3a Moodboard over de Grebbelinie (als je weinig tijd hebt)

Laat de leerlingen in groepjes een moodboard (sfeerbord) maken voor opdracht 2a of 2b. Geef elk groepje een groot vel papier om op te werken. Ze kunnen daarvoor allerlei materialen gebruiken (evt. zelf mee te nemen of op te zoeken): tekenspullen, knutselspullen, foto's, teksten, etc. Welke beelden, kleuren, sferen, informatie vinden zij belangrijk voor het ontwerp? Het moodboard moet zo duidelijk zijn dat degene die het moet gaan maken het zo uit kan voeren.

3b Ontwerp uitvoeren (als je meer tijd hebt)

De leerlingen voeren hun ontwerp zelf uit en maken een monument of een herbestemd kazemat, bijvoorbeeld met behulp van klei, hout, kosteloos materiaal enz.

4. Tip: Tentoonstelling

Richt in het lokaal of elders in school een tentoonstelling in van de creatieve producten van de leerlingen.

Laat de leerlingen een korte toelichting schrijven bij hun product.

Nodig de ouders uit om te komen kijken.

Nodig een Grebbeliniekenner van het [Educatief Centrum Grebbelinie](#) uit om de tentoonstelling te openen.

Kazemat op de Grebbeliniedijk (Foto Educatief Centrum Grebbelinie)

Over de culturele partner

Educatief Centrum Grebbelinie in het Vizioer

Educatief Centrum Grebbelinie in het Vizioer wil het erfgoed en de verhalen rond de Grebbelinie in de periode van de Tweede Wereldoorlog levend houden. Een groot aantal enthousiaste vrijwilligers doen dat onder andere via:

- een tentoonstelling in het Educatief Centrum Grebbelinie
- rondleidingen in het Educatief Centrum Grebbelinie en langs enkele plekken langs de nabijgelegen Grebbeliniedijk (kazematten, loopgraaf, uitkijkpost, asperge)
- een wandelroute naar de Roffelaarschans langs interessante punten langs de Grebbeliniedijk

Adres: Brinkkanterweg 23a (bij Hoeve De Beek), 3931 PJ Woudenberg. Kijk hier voor de [openingstijden](#).

Tentoonstelling in het Educatief Centrum Grebbelinie in het Vizioer

Colofon

Dit lesmateriaal is ontwikkeld door Landschap Erfgoed Utrecht ism Annet van Werkhoven. Het is partijen niet toegestaan dit lesmateriaal te kopiëren, verspreiden en/of te gebruiken voor andere doeleinden. Bij interesse in overname van het lesmateriaal kunt u contact opnemen met [Landschap Erfgoed Utrecht](mailto:onderwijs@landschaperfgoedutrecht.nl) (onderwijs@landschaperfgoedutrecht.nl)

Bijlage 1:

Werkblad 1

Wat zie je op deze tekening?

.....
.....
.....

De soldaat kijkt blij. Wie zou er nu niét blij zijn? Waarom?

.....
.....
.....

Wat betekent 'Nederland inundeert'?

.....
.....
.....

Hoe diep was het water? Waarom was dat zo?

.....
.....
.....

Wanneer is deze tekening ongeveer gemaakt, denk je?

.....
.....
.....

Zet de volgende woorden op de goede plek in de tekst hieronder:

Sluizen - loopgraven - het IJsselmeer - inunderen – de Rijn - vijand - evacueren - kazematten - Gelderse Vallei

Water kun je gebruiken als middel om de op afstand te

houden. Dat gebeurde ook bij de Grebbelinie. De Nederlanders zetten het

land expres onder water door open te zetten bij

Het water kon dan uit de rivier de in

lopen. Om te voorkomen dat het water er aan de andere kant weer uitliep

werd de sluis bij gesloten. Het expres onder water zetten

van een gebied heet Alle mensen en dieren

moesten daar dan weg. Zij moesten In de

liniedijk langs de Grebbelinie waren gegraven.

Van daaruit en vanuit de konden de Nederlandse

soldaten de linie verdedigen.

Bekijk het kaartje op de volgende pagina.

Kleur de Rijn en het Gooimeer (onderdeel van het IJsselmeer) donkerblauw.

Kleur de twee sluizen lichtblauw.

Kleur de liniedijk groen.

Kleur het gebied dat onder water komt te staan geel.

Kleur de keerkaden rood.

Wat zijn keerkaden?

.....
.....
.....

Waar ligt Woudenberg? Zet daar een pijl. Was dat aan de droge of de natte kant van de linie?

.....
.....
.....

Waarom werkte de Grebbelinie in 1940 niet goed genoeg meer?

.....
.....
.....

Bijlage 2:

Werkblad 1 Antwoorden

Antwoorden vragen tekening soldaat:

Een Nederlandse soldaat loopt met een geweer over zijn schouder lachend door onder water gelopen gebied. In de verte staan twee bomen, een hooiberg en een boerderij in het water.

De boer van de boerderij die onder water staat. Niet alleen zijn huis staat in het water, waardoor er veel schade zal zijn aan meubels e.d., maar ook zijn land staat onder water. Hijzelf, zijn gezin en zijn vee moesten evacueren.

Nederland zet gebied onder water om de vijand tegen te houden.

Zo'n 50 cm: te diep om te voet of met voertuigen goed doorheen te kunnen komen en te ondiep om over te kunnen varen.

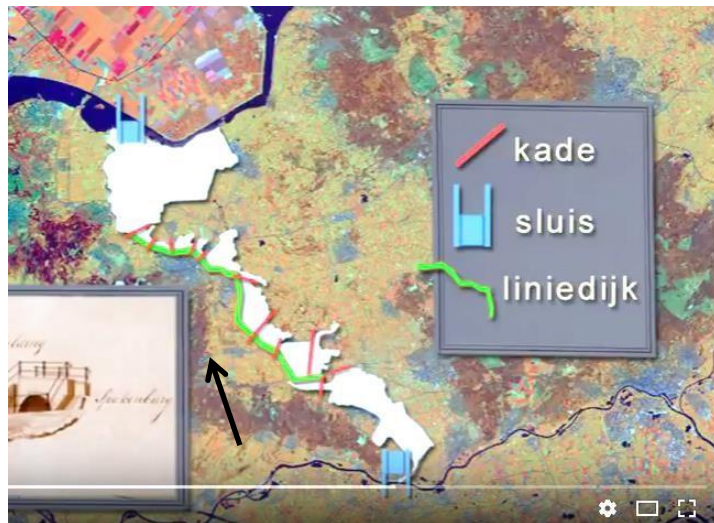
Antwoorden tekst:

Water kun je gebruiken als middel om de **...VIJAND.....** op afstand te houden. Dat gebeurde ook bij de Grebbelinie. De Nederlanders zetten het land expres onder water door **.....SLUIZEN.....** open te zetten bij **...DE RIJN..** Het water kon dan uit de rivier de **...GELDERSE VALLEI.....** in lopen. Om te voorkomen dat het water er aan de andere kant weer uitliep werd de sluis bij **...HET IJSSELMEER..** gesloten. Het expres onder water zetten van een gebied heet **.....INUNDEREN.....** Alle mensen en dieren moesten daar dan weg. Zij moesten **...EVACUEREN.....** In de liniedijk langs de Grebbelinie waren **.....LOOPGRAVEN.....** gegraven. Van daaruit en vanuit de **...KAZEMATTEN.....** konden de Nederlandse soldaten de linie verdedigen.

Antwoorden kaartje:

a t/m e (zie kaartje hiernaast; het witte gebied wordt door de leerlingen geel gekleurd)

f. Een keerkade is een soort dijk die moet voorkomen dat het water meteen naar het noorden wegloopt, waar de bodem lager is. Er moet ook water blijven staan in de iets hoger gelegen 'kommen'.

g. Zie kaartje. **Woudenberg ligt aan de droge kant van de Grebbelinie.**

h. **Inmiddels was ook het vliegtuig uitgevonden; daarmee kon je gewoon over een waterlinie heenvliegen.**

Bijlage 3:

Het verhaal

Neeltje van Leeuwen-ter Maaten 5

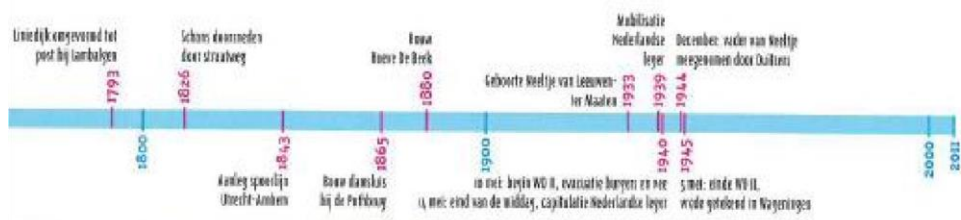
Neeltje, geboren in 1933, woonde als kind op een boerderij aan de Voskuilerweg, in het buitengebied van Woudenberg. Toen in september 1939 de burgemeester ineens het erf op kwam was dat iets om van te schrikken.

“De burgemeester kwam niet zomaar. Dan was er iets aan de hand natuurlijk. En ja hoor, we kregen te horen dat we binnen 36 uur weg moesten, want ze gingen de boel onder water zetten in verband met de mobilisatie. Maandag zou het vee opgehaald worden door militairen. Veel mensen, zoals wij, kregen in de buurt onderdak. Wij kwamen terecht

in een mooi groot huis in Scherpenzeel, naast de soldatenstellingen. Mijn vader ging, samen met de andere boeren uit de omgeving, iedere dag terug met lieslaarzen aan. Ze waren allemaal bang dat er gestolen zou worden omdat alles er zo verlaten bij lag.”

Neeltje is met haar familie, vader en moeder en twee broers, na de capitulatie van Nederland weer terug gegaan en is de rest van de oorlogsjaren in hun boerderij aan de Voskuilerweg gebleven. Er waren op een gegeven moment veel onderduikers in huis. Dat was natuurlijk heel gevaarlijk en in december 1944 ging het mis. De ouders van Neeltje waren van tevoren gewaarschuwd maar het gezin bleef thuis. *“Mijn vader werd opgehaald door de Duitsers. Ik had mijn vader en moeder elkaar nog nooit een zoen zien geven. Maar toen omhelsden en zoenden ze elkaar. Ik heb mijn vader nooit meer terug gezien.”*

Links onder: Marinus en Jo ter Maaten bij de inundatie aan de Voskuilerweg
Rechts onder: Inundatie te zien vanaf de watertoren van Woudenberg met het zicht op de Pothbrug

Bijlage 4:

Werkblad 2

Bedenk zelf een bijschrift bij de volgende foto's.

Gebruik deze woorden in elk geval één keer: *geïndiceerd – ingekwartierd – 29 augustus 1939 – ijs*

a.....
.....
.....
.....
.....

b.....
.....
.....
.....
.....

	<p>C.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>BERICHT.</p> <p>Aan het telegraafkantoor is een telegram ontvangen, waarvan hieronder een uittreksel volgt:</p> <p>ALGEMEENE MOBILISATIE.</p> <p>Eerste mobilisatiedag:</p> <p><i>29 Augustus 1914</i></p> <p>Vordering paarden en motorrijtuigen.</p> <p>Men raadplege de in de gemeente aangeplakte „Openbare kennisgevingen”.</p> <p>Men wordt uitgenoodigd aan bovenstaand bericht zoo spoedig en zooveel mogelijk</p> <p>RUCHTBAARHEID TE GEVEN.</p>	<p>d.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

1. Wijk en Huisnummer van het perceel	Woudenberg nos. 718 en 717 genaamd BEEKHUISJE
2. Aard van de gebouwen (woning, winkel, fabriek, schuur, enz.)	Dubbele arbeiderswoning met schuur.
3. Naam, voornamen en adres van den-eigenaar.	Jhr. Dr. S. van Citters te Brummen. Huurders zijn M. Hazeleger en J. Vos.
4. Naam, voornamen, beroep en adres van den gebruiker.	Huurders zijn M. Hazeleger en J. Vos.
5. Welke schade is aan het perceel toegebracht? (Korte omschrijving der beschadigingen).	Het perceel is door de Nederlandsche militairen vóór den oorlog verwoest, zoodat het geheel waardeloos is geworden.

Bekijk de bron hierboven. Het Beekhuisje in Woudenberg is verwoest.

a. Wie heeft dat gedaan?

.....

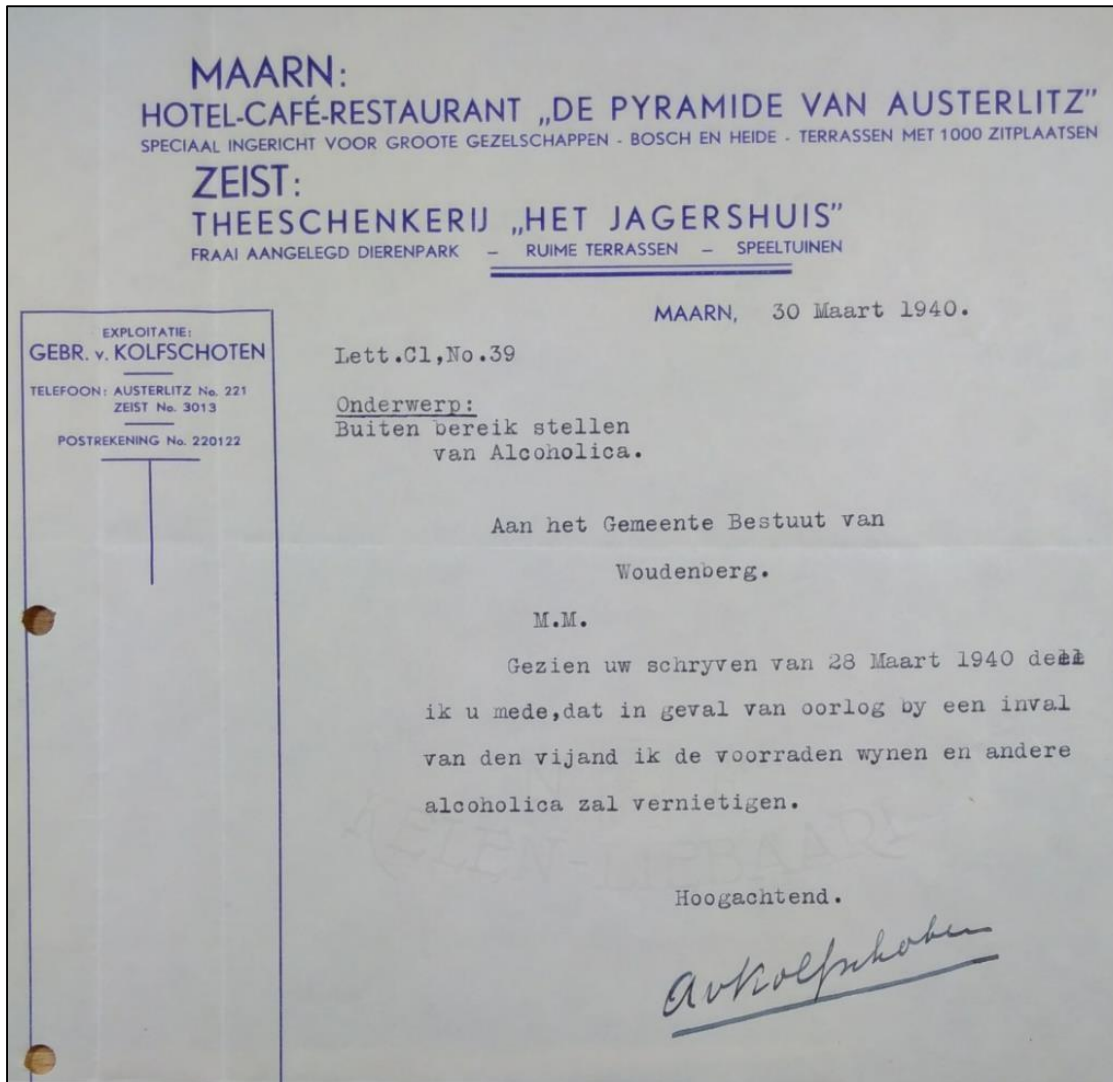
b. **Waarom hebben zij dat gedaan?** (Bedenk dat Woudenberg dichtbij de Grebbelinie lag!)

.....

c. **Voor wie is dit het ergst en waarom?**

.....

.....

Bekijk deze brief aan het gemeentebestuur van Woudenberg.

a. Hij is geschreven voor A. van Kolfschoten. Wie was hij?

.....

.....

b. **Wat belofde hij?**

.....

c. **Waar waren hij en de gemeente Woudenberg bang voor?**

.....

.....

Bijlage 5:

Werkblad 2 Antwoorden

1.

- a. Nederlandse militaire halen ijs uit het water om te voorkomen dat de Duitsers daar makkelijk overheen kunnen.
- b. Nederlandse soldaten zijn ingekwartierd bij een Nederlandse familie.
- c. De Grebbelinie is geïnuundeerd; het water staat tot kniehoogte, zodat de vijand er niet makkelijk door- of overheen kan komen.
- d. Oproep voor de algemene mobilisatie op 29 augustus 1939: alle beroeps- en dienstplichtige militairen moesten zich melden.

2.

- a. Nederlandse militairen
- b. Om een vrij schootsveld te krijgen werden boerderijen platgebrand/verwoest. Het Nederlandse leger moest zich goed kunnen verdedigen. Daarvoor moesten ze goed zicht hebben over het front. Er mochten ook geen obstakels zijn waarachter de vijand zich zou kunnen verschuilen.
- c. Voor M. Hazeleger en J. Vos: zij woonden in het huisje; ze zijn hun woning kwijt met alles wat zich daar in bevond. (S. van Citters had alleen financiële schade.)

3.

- a. Van Kolfschoten was eigenaar van Hotel-café-restaurant De Pyramide van Austerlitz en Theeschenkerij het Jagershuis in Zeist.
- b. Om bij een Duitse inval alle alcoholische dranken te vernietigen.
- c. Ze waren bang dat de alcoholische dranken in Duitse handen zouden vallen; dronken Duitsers konden wel eens rare dingen gaan doen en zouden dus nog gevaarlijker zijn dan nuchtere Duitsers.

Bijlage 6:

Algemeene bekendmaking

inzake de

afwikkeling van defensieschaden

Ingevolge verzoek van den Secretaris-Generaal van het Departement van Binnenlandsche Zaken wordt het volgende ter algemeene kennis gebracht:

Vóór en tijdens de oorlogsdagen in Mei 1940 zijn, ten behoeve van de landsverdediging, onder-water-zettingen voorbereid en gesteld, verdedigingswerken, hindernissen, versperringen, e.d. gemaakt, wegruimingen uitgevoerd en terreinen, gebouwen, wateren enz. in gebruik genomen.

De eigenaars, pachters, huurders en gebruikers van de terreinen en opstallen, ten aanzien van welke een of meer dier verrichtingen hebben plaats gehad en die hierdoor schade hebben geleden, moeten een verzoek tot het bekomen van schadeloosstelling vóór 1 Januari 1942 indienen bij den Algemeen Gemachtigde voor de Oorlogs- en Defensieschaden te 's-Gravenhage.

Indien vóór dien datum geen aanvraag is ingediend, vervalt het recht op schadeloosstelling.

Zij, die reeds een verzoek hebben ingediend bij de Advies-Commissie-Vorderingen en van deze schriftelijk bericht hebben ontvangen over het in behandeling nemen daar-

van, moeten niet opnieuw een verzoek indienen. Dit geldt ook voor hen, die zulk een verzoek reeds hebben ingediend bij de Schadecommissie en van deze schriftelijk bericht hebben ontvangen als voren.

Het Hoofd der afdeling Defensieschade van het Departement van Financiën onderzoekt de aanvragen van belanghebbenden en biedt dezen daarna een bepaald bedrag in geld aan als schadeloosstelling. Wordt de schade van Rijkswege in natura hersteld of is het om andere redenen niet mogelijk terstond een aanbod als vorenbedoeld te doen, dan kan belanghebbende schriftelijk aan den Algemeen Gemachtigde voornoemd een voorschot of crediet vragen, dat, zoo het verleend wordt, met de schadeloosstelling wordt verrekend.

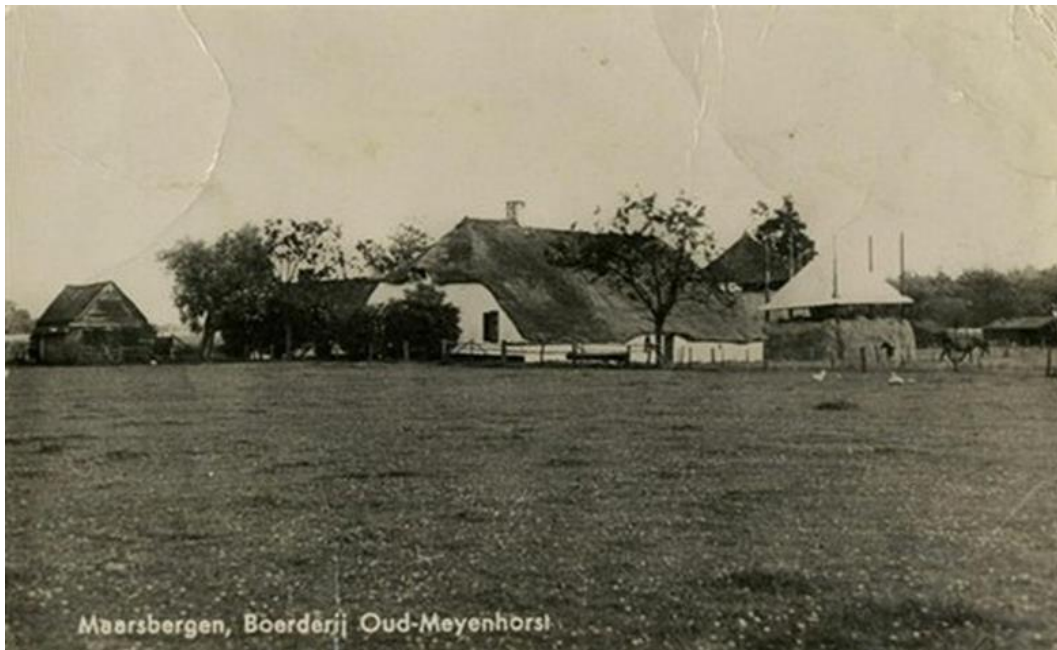
Indien belanghebbende de hem door het Hoofd der afdeling Defensieschade van het Departement van Financiën aangeboden schadeloosstelling niet voldoende acht, kan hij een ongezegeld verzoekschrift richten tot den Secretaris-Generaal van het Departement van Financiën, waarin vermeld het bedrag, waarop hij aanspraak meent te hebben, en de redenen, waarop deze aanspraak berust. Beroep op den rechter, of eenigerlei andere voorziening, is niet mogelijk.

De Secretaris-Generaal beslist omtrent dat verzoek, tegen welke beslissing niet kan worden opgekomen.

MAARN 10, December 1941.

De burgemeester van MAARN

Bijlage 7:

Het verhaal van Joke van den Essenburg-Appeldoorn

“Mijn vader, Maas Appeldoorn, zat in het verzet. Hij is geboren in 1916 en zou nu meer dan 100 jaar zijn geweest. Hij was begin twintig toen de oorlog begon. Hij woonde op boerderij de Meyenhorst aan de Griftdijk. Hij heeft meegeholpen met het stelen van voedselbonkaarten uit het gemeentehuis. Mijn vader was zelfs ‘vuurgevaarlijk’. Op een gegeven moment moest hij onderduiken. Hij heeft toen een half jaar in een soort gat in de grond in de buurt van de Maarnse Grindweg gezeten. Op een gegeven moment werd er bedreigd: ‘Maas moet zich melden, anders steken we de boerderij in de fik’. Toen is mijn vader toch maar uit zijn schuilplaats gekomen en is hij zich gaan melden. De Duitsers bij wie hij zich moest melden waren erg dronken toen hij daar kwam. Mijn vader zei toen: “Ik heb me gemeld, schrijf dat maar op”. En toen is hij weer vertrokken. De boerderij is niet in de fik gestoken gelukkig.”

“Mijn familie woonde dichtbij de Grebbelinie en ze hoorden veel van de gevechten in de buurt. Misschien dat mijn vader daarom wel in het verzet is gegaan. Later, in de winkel, had mijn vader er moeite mee als er Duitsers in de winkel kwamen. “Rotmoffen”, zei hij dan, ik was nog klein, maar dat herinner ik me nog goed. Jaren later werd mijn vader uitgenodigd om bij de opening van het ‘5 mei-plein’ te zijn, hij was speciale gast omdat hij in het verzet had gezeten. Mijn vader was erg onder de indruk. Ik realiseerde me toen pas goed dat de oorlog voor mijn vader een heel belangrijke periode in zijn leven is geweest.”

Bijlage 8:

Project Grebbelinie – Werkblad 2

1. Bedenk zelf een bijschrift bij de volgende foto's. Gebruik deze woorden in elk geval één keer: *geïnuundeerd – ingekwartierd – 29 augustus 1939 – ijs*

a.....
.....
.....
.....
.....

b.....
.....
.....
.....
.....

	<p>C.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>BERICHT.</p> <p>Aan het telegraafkantoor is een telegram ontvangen, waarvan hieronder een uittreksel volgt:</p> <p>ALGEMEENE MOBILISATIE.</p> <p>Eerste mobilisatiedag:</p> <p><i>19 Augustus 1914</i></p> <p>Vordering paarden en motorrijtuigen.</p> <p>Men raadplege de in de gemeente aangeplakte „Openbare kennisgevingen“.</p> <p>Men wordt uitgenoodigd aan bovenstaand bericht zoo spoedig en zooveel mogelijk RUCHTBAARHEID TE GEVEN.</p>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

2. In Maarsbergen zijn er 11 aangiften gedaan van ‘Oorlog- en defensieschaden’ Allemaal heeft het plaatsgevonden in de eerste dagen van de oorlog.

Bekijk de bronnen in kleine groepjes (van twee of drie), beantwoordt de vragen individueel

a. Wat valt je op?

.....

.....

b. Wat valt je op aan de datum?

.....

.....
c. Wat is de schade? Hoe zou dat komen?

.....
.....

d. Over welke straat gaat het?

.....

e. Woon je er in de buurt? Wat weet je van die straat?

.....
.....

f. Wat kun je nog meer vertellen over de aangifte?

.....
.....
.....

3. Bekijk de brief op de volgende pagina aan het gemeentebestuur van Woudenberg.

a. Hij is geschreven voor A. van Kolfschoten. Wie was hij?

.....
.....

b. Wat belofde hij?

.....

c. Waar waren hij en de gemeente Woudenberg bang voor?

.....

.....

MAARN:
HOTEL-CAFÉ-RESTAURANT „DE PYRAMIDE VAN AUSTERLITZ”
SPECIAAL INGERICHT VOOR GROOTE GEZELSCHAPPEN - BOSCH EN HEIDE - TERRASSEN MET 1000 ZITPLAATSEN

ZEIST:
THEESCHENKERIJ „HET JAGERSHUIS”
FRAAI AANGELEGD DIERENPARK - RUIME TERRASSEN - SPEELTUINEN

MAARN, 30 Maart 1940.

EXPLOITATIE:
GEBR. v. KOLFSCHOTEN
TELEFOON: AUSTERLITZ No. 221
ZEIST No. 3013
POSTREKENING No. 220122

Lett.Cl, No. 39

Onderwerp:
Buiten bereik stellen
van Alcoholica.

Aan het Gemeente Bestuut van
Woudenberg.

M.M.

Gezien uw schryven van 28 Maart 1940 deen
ik u mede, dat in geval van oorlog by een inval
van den vijand ik de voorraden wynen en andere
alcoholica zal vernietigen.

Hoogachtend.

A. Kolfschoten

Bijlage 9:

Project Grebbelinie – Werkblad 3 Antwoorden

1.

- a. Nederlandse militaire halen ijs uit het water om te voorkomen dat de Duitsers daar makkelijk overheen kunnen.
- b. Nederlandse soldaten zijn ingekwartierd bij een Nederlandse familie.
- c. De Grebbelinie is geïnnundeerd; het water staat tot kniehoogte, zodat de vijand er niet makkelijk door- of overheen kan komen. Kniehoogte, want dan zijn de sloten onzichtbaar.
- d. Oproep voor de algemene mobilisatie op 29 augustus 1939: alle beroeps- en dienstplichtige militairen moesten zich melden.

2.

- a. Van Kolfschoten was eigenaar van Hotel-café-restaurant De Pyramide van Austerlitz en Theeschenkerij het Jagershuis in Zeist.
- b. Om bij een Duitse inval alle alcoholische dranken te vernietigen.
- c. Ze waren bang dat de alcoholische dranken in Duitse handen zouden vallen; dronken Duitsers konden wel eens rare dingen gaan doen en zouden dus nog gevaarlijker zijn dan nuchtere Duitsers.

3. Alle vragen zijn specifiek gekoppeld aan de aangifte die bekeken wordt. Het is wel zo dat de schade hoofdzakelijk kapotte dakpannen betreft, dat soms de eigenaar niet de bewoner is en dat er relatief veel in de Van Beuningenstraat kapot is en verder in het buitengebied.

Bijlage 10:

Oorlogsschade in Maarsbergen

-1.P41.93.
Beschadigde gebouwen na 9 Mei 1940, gedurende de krijgsv-
richtingen te Maarsbergen, gemeente Maarn.

Aard van het gebouw: *Woonhuis*
Aard van de beschadiging: *1 kap balk donzelaag 5 panne en 1 ruit door granaatsplinters.*

Eigenaar van het gebouw: *J. Vrijer*
wonende te: *Maarsbergen*

Gebruiker van het gebouw: *A. S. de Walp*
wonende te: *Maarsbergen*

Het betreffende gebouw is gelegen te Maarsbergen, aan de *van Bluningenlaan*
No.

De eigenaar *J. Vrijer*
De Gebruiker

Beschadiging van gebouwen na 9 Mei 1940, gedurende de krijgs-
verrichtingen te Maarsbergen, gemeente Maarn.

Aard van de gebouwen: *twee dubbele woningen*
Aard van de beschadiging: *6 panne twee ruiten door granaatsplinters*

Eigenaar van het gebouw: *J. Vrijer*
wonende te:

Gebruiker van het gebouw: *J. de Lee, Wed. Paten & Nieren*
wonende te:

Het betreffende gebouwen zijn gelegen te Maarsbergen, aan de *Prov. weg*
No's

De eigenaar.
J. Vrijer

Beschadigde gebouwen na 9 Mei 1940, gedurende de krijgsv-
richtingen te Maarsbergen, gemeente Maarn.

Aard van het gebouw: *Woonhuis*
Aard van de beschadiging: *drie gaten in een balkon en een deur beschadigd door 1 gal door 2 dak en 8 panne stuk door granaatsplinters.*

Eigenaar van het gebouw: *J. Vrijer & Maarsbergen*
wonende te:

Gebruiker van het gebouw: *Militair*
wonende te:

Het betreffende gebouw is gelegen te Maarsbergen, aan de *van Bluningenlaan*
No.

De eigenaar *P. Vissor*
De gebruiker

Beschadigde gebouwen na 9 Mei 1940, gedurende de
krijgsverrichtingen te Maarsbergen, gemeente Maarn.

Aard van het gebouw: *Woonhuis*
Aard van de beschadiging: *Electrische Buisleiding, dakpannen en Beutjes.
de or granaatpluimers.*

Eigenaar van het gebouw: *Joh. Dirksen.*
wonende te: *Maarsbergen Gem. Maarn.*

Gebruiker van het gebouw: *Joh. Dirksen.*
wonende te: *Maarsbergen Gem. Maarn.*

Het betreffende gebouw is gelegen te Maarsbergen, aan de *v. Beuningenaan.*
No. *B. 55.*

Totaal 6 gulden

De eigenaar
De gebruiker. *Johans Dirksen*

Beschadigde gebouwen na 9 Mei 1940, gedurende de krijgsverric-
tingen te Maarsbergen, gemeente Maarn.

Aard van het gebouw: *Woonhuis*
Aard van de beschadiging: *10 Dakpanne*

Eigenaar van het gebouw: *H. v. d. Broek*
wonende te: *Maarsbergen B 62*

Gebruiker van het gebouw: *idem*
wonende te:

betreffende gebouw is gelegen te Maarsbergen, aan de *Haarweg*
No. *B 62*

De eigenaar
De gebruiker
H. v. d. Broek

Beschadigde gebouwen na 9 Mei 1940, gedurende de
krijgsverrichtingen te Maarsbergen, gemeente Maarn.

Aard van het gebouw: *Boerderij*
Aard van de beschadiging: *glas en dakpannen.*

Eigenaar van het gebouw: *J. D. v. Haar. Jr.*
wonende te: *Maarsbergen*

Gebruiker van het gebouw: *J. D. v. Haar. B 25*
wonende te: *Maarsbergen*

Het betreffende gebouw is gelegen te Maarsbergen, aan de *Boerderij, de Meent*
No. *B 25*

De eigenaar
De gebruiker *J. D. v. Haar.*

Beschadigde gebouwen na 9 Mei 1940, gedurende de
krijgsverrichtingen te Maarsbergen, gemeente Maarn.

Aard van het gebouw: *Woonhuis*
Aard van de beschadiging: *20 pannen en 3 gaten dak beschot*

Eigenaar van het gebouw: *A. v. Kellum*
Wonende te: *Maarsbergen*
Gebruiker van het gebouw: *A. v. Kellum*
Wonende te: *Maarsbergen*

Het betreffende gebouw is gelegen te Maarsbergen, aan de *van Beuningenlaan*
No. *B54* • *Maarsbergen*
De eigenaar *A. v. Kellum*
De gebruiker.

Beschadigde gebouwen na 9 Mei 1940, gedurende de
krijgsverrichtingen te Maarsbergen, gemeente Maarn.

Aard van het gebouw: *— woonhuis*
Aard van de beschadiging: *— twee dakpannen stuk door granaat = scherven.*
Eigenaar van het gebouw: *J. J. Pennington de Jongh te Maarsbergen*
Wonende te:

Gebruiker van het gebouw: *als boven.*
Wonende te:

Het betreffende gebouw is gelegen te Maarsbergen, aan de *van Beuningenlaan*
No. *no. 6-b*

De eigenaar
De gebruiker

J. J. Pennington de Jongh

Beschadigde gebouwen na 9 mei 1940, gedurende de
krijgsverrichtingen te Maarsbergen, gemeente Maarn.

Aard van het gebouw: *Woonhuis*
Aard van de beschadiging: *4 dakpannen stuk, een grote spiegelruit door..
gestlagen.*

Eigenaar van het gebouw: *Men: H. A. van Rees - Schirmbeek.*
wonende te: *Maarsbergen*

Gebruiker van het gebouw: *eigenaresse*
wonende te: *Maarsbergen.*

Het betreffende gebouw is gelegen te Maarsbergen, aan de *van Beuningenvlaan*
No. 15 B .

~~De eigenaar~~
~~De gebruiker.~~ *H. A. van Rees
Schirmbeek*

Beschadigde gebouwen na 9 Mei 1940, gedurende de
krijgsverrichtingen te Maarsbergen, gemeente Maarn.

Aard van het gebouw: *Woonhuis*
Aard van de beschadiging: *2 gewone dakpannen.*

Eigenaar van het gebouw: *J. H. I. Ringeling*
wonende te: *Amsterdam, Lomanstraat 83*

Gebruiker van het gebouw: *van Felren (gebruikt het gebouw als weekend huis)*
wonende te: *Rotterdam.*

Het betreffende gebouw is gelegen te Maarsbergen, aan de *van Beuningenvlaan*
No. 15 C .

~~De eigenaar~~
~~De gebruiker.~~ *J. H. I. Ringeling*

Beschadigde gebouwen na 9 Mei 1940, gedurende de
krijgsverrichtingen te Maarsbergen, gemeente Maarn.

Aard van het gebouw: *Woonhuis,*
Aard van de beschadiging: *6 kantpannen, 6 gewone pannen.*

Eigenaar van het gebouw: *J. H. I. Ringeling.*
wonende te: *Amsterdam, Lomanstraat 83*

Gebruiker van het gebouw: *de Heer van der Feen*
wonende te: *Maarsbergen (Heer van der Feen)*

Het betreffende gebouw is gelegen te Maarsbergen, aan de *van Beuningenvlaan*
No. 16 .

~~De eigenaar~~
~~De gebruiker.~~ *J. H. I. Ringeling*

Bijlage 11:

Project Grebbelinie – Werkblad 3

Ontwerp monument voor de Grebbelinie

1. Maak een mindmap. Aan welke woorden denk jij bij 'Grebbelinie'? Zet die er omheen. Als dingen met elkaar te maken hebben, zet je ze bij elkaar.

Grebbelinie

2. Welke woorden wil je verwerken in je monument? Kies er drie. Zet om die woorden een cirkel.

3. Welke materialen wil je gebruiken voor je monument? Hoe ga je die materialen gebruiken?

.....

.....

.....

.....

4. Welke kleuren heeft jouw monument? Waarom heeft het die kleuren en hoe ga je het die kleur geven?

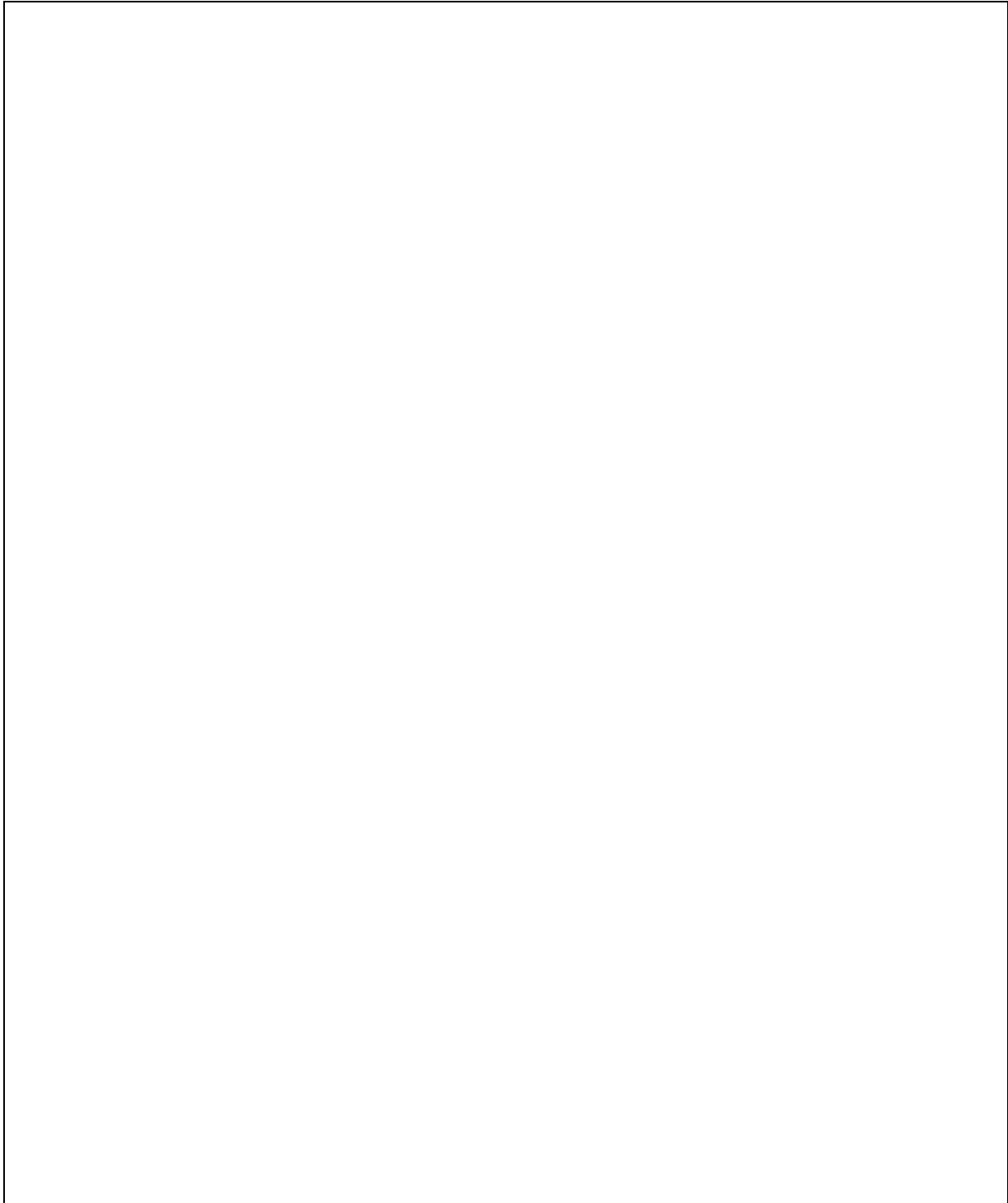
.....

.....

.....

Project Grebbelinie – Werkblad 3

5. Hoe gaat je monument eruit zien? Maak een schets en kleur die in. Zet uitleg bij de verschillende onderdelen.

6. Ga aan de slag!

Bijlage 12:

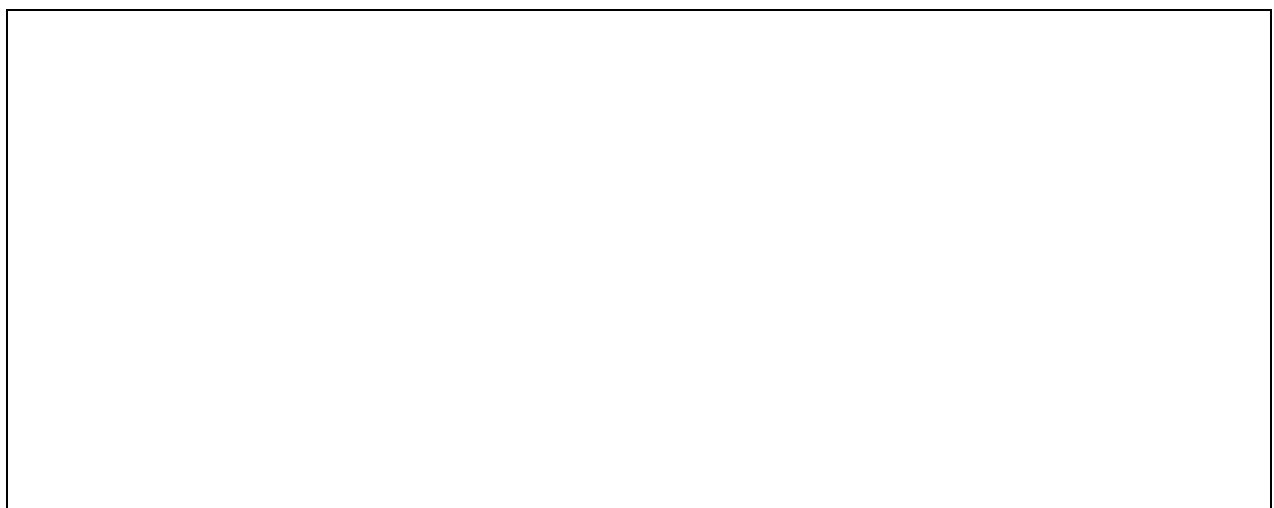
Project Grebbelinie – Werkblad 4

Ontwerp kazemat in vreedestijd

1. Maak een mindmap. Aan welke woorden denk jij bij 'vrede'? Zet die er omheen. Als dingen met elkaar te maken hebben, zet je ze bij elkaar.

Vrede

2. Welke woorden wil je verwerken in je ontwerp voor de kazemat? Kies er drie. Zet om die woorden een cirkel.

3. Welke materialen wil je gebruiken voor je kazemat? Hoe ga je die materialen gebruiken?

.....

.....

.....

.....

4. Welke kleuren heb je nodig? Waarom die kleuren?

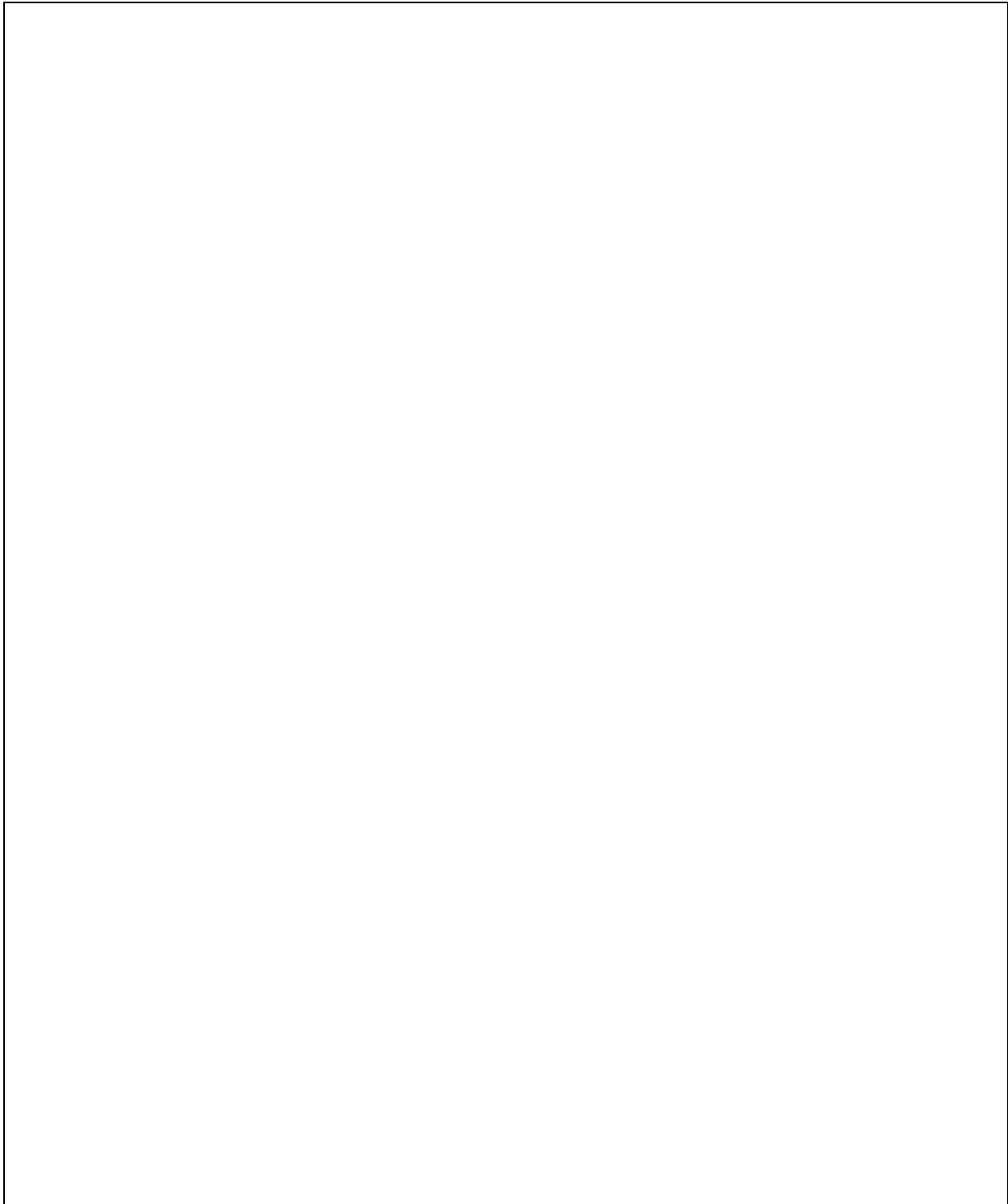
.....

.....

.....

Project Grebbelinie – Werkblad 4

5. Hoe gaat je kazemat eruit zien? Maak een schets en kleur die in. Zet uitleg bij de verschillende onderdelen.

6. Ga aan de slag!